

va podepsaná v Saint Germain 10. září 1919, ale publikace přináší řadu konkrétních důkazů v podobě krvavých událostí i tragických lidských osudů, že výkonné orgány československé státní moci se jen s obtížemi a pomalu ujímaly svých pravomocí. Jednotlivé kapitoly monografie, opřené o původní výzkum, analyzují vojenské obsazování pohraničí, reflexi vzniku zrodu ČSR a postavení české menšiny. Přehledně jsou zpracovány osudy tří dalších projektovaných provincií: Sudetenland, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren, kde sice docházelo k ojedinělým excesům, ale

po saintgermainské smlouvě (a obsazení československou armádou) přijetí hranic nového státu proběhlo klidněji. Přispělo k tomu i lepší zásobování českých zemí ve srovnání s poraženým Rakouskem a Němcem, což nakonec čeští Němci ocenili a smířili se (alespoň na čas) se soužitím s Čechy.

Monografie se zabývá událostmi z počátků Československé republiky, které zůstaly zasunuty celé století. Zároveň čtenáři přiblíží i motivace osmdesát let starých událostí, které vedly posléze ke zřízení protektorátu Böhmen und Mähren.

Lydia Petráňová (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Pavol Minárik, *Ekonomie náboženství a náboženství v postkomunistické Evropě. Masarykova univerzita, Brno 2018, 158 s.–*

Tvrdí-li odborný asistent z Ústí nad Labem a vedoucí katedry ekonomie pražského CEVRO institutu, byť v návaznosti na amerického ekonoma Edwarda Lazeara, že „ekonomie má mezi společenskými vědami osobité postavení“ a že je na rozdíl od ostatních „skutečnou vědou ve stejném smyslu jako vědy přírodní“ (s. 9), nemusíme to brát úplně vážně. Hegemonismus (mainstreamové) ekonomie je však realitou, nehledě na evidentní neúspěšnost většiny jejích predikcí, a jeho výrazem je i snaha „kolonizovat“ další oblasti včetně náboženství. Po úspěšném vstupu ekonomistického paradigma

tu v podobě teorie racionální volby do sociologie náboženství se začala rodit vlastní subdisciplína ekonomie náboženství, která dnes už má i svůj JEL kód (Z12).

Autor recenzované knihy se jejím prostřednictvím rozhodl tzv. ekonomii náboženství představit českým čtenářům a současně ukázat její aplikovatelnost na problematiku moderní a současné střeoevropské religiozity. Slabinou ambiciózního plánu je ovšem značná (disciplinární?) arogance. Ačkoli Minárik hlásá „velkou dávku pokory ekonomů v otázce náboženství“ (s. 144), nedělá si velké starosti s tím, že stejn

nebo podobné problémy řešili před ekonomy také jiní vědci, a to i v české kotlině – nezřídka s většími úspěchy. Typickým příkladem budiž známá kniha Romana Vida *Konec velkého vyprávění?* (Brno 2011), jejíž existenci ani nezaznamenal. Podobně nezaznamenal, že mezinárodně proslulá *Ekonomie dobra a zla* (Praha 2009) Tomáše Sedláčka je nepochybně jiným typem, ale přesto – ekonomii náboženství *par excellence*.

První část knihy je věnována vlastní perspektivě ekonomie náboženství, přičemž důraz je kladen „spíše [na] reprezentativnost než [na] úplnost“ (s. 12). Autor postupně ukazuje analýzy náboženské poptávky (v zásadě různé verze teorie racionální volby, včetně jejich kritiky), nabídky čili modelů fungování náboženských organizací, organizace náboženských trhů a nakonec vliv náboženství v makroekonomické perspektivě. Zastavme se přitom u druhé a čtvrté kapitoly. Církev mohou podle ekonomů náboženství fungovat buď jako firmy, nebo jako kluby, ani jeden z modelů ovšem jejich provoz nepostihuje v úplnosti (s. 38–40). Lze stanovit jejich „optimální velikost“, v praxi se však vyskytují buď větší, nebo naopak menší skupiny, a žádné „optimální“ (s. 43). K čemu takové teorie jsou? Jako perličku lze uvést hypotézu, že papež Pavel VI. v konstituci *Paenitemini* změnil postní pravidla – v zásadě umožnil zdobrovolení pátečního půstu – kvůli snaze pomoci italským a španělským zpracovatelům kůží a módnímu prů-

myslu, což sám autor komentuje jako „poněkud bizarní vysvětlení“ (s. 46).

Makroekonomie náboženství, přibližovaná ve čtvrté kapitole, je představena (hodně zjednodušujícím, byť jen z literatury citovaným) výkladem Weberovy teze o protestantské etice jako zdroji kapitalismu (s. 59) a jejím vyvrácením dalšími výzkumy, které nicméně jinak formulovaný vliv náboženství na společnost rovněž dokládají. Je přitom chvályhodné, že Minárik je s to rozpoznat mnohá nesmyslná tvrzení, jimiž se ekonomická literatura hemží (např. označení islámu za hierarchické náboženství, s. 65), na druhou stranu tvrdit, že právě „Weber se omezil na srovnávání jednotlivých denominací západního křesťanství, [zatímco] moderní makroekonomie náboženství nabízí mnohem globálnější pohled“ (s. 63), nemohu nazvat než naprostou ignorancí (srov. jeho *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, nebo i jen závěrečné kapitoly v českém vydání *Sociologie náboženství*, Praha 1998).

Celkově lze říci, že čtyři kapitoly první části Minárikovy knihy přináší dobře informovaný a místy i s nadhledem psaný úvod do pokusů o konstituci ekonomie náboženství jakožto svébytné ekonomické subdisciplíny. Současně však platí, schová-li se za citaci klasika univerzitního románu, že tato „věda je ještě světelné roky vzdálena tomu, aby dokázala věrohodně napodobit podstatu“ či porozumět podstatě náboženství (D. Lodge: *Profesorské*

hrátky, Praha 2002, s. 328). Obhajovat její ekonomičnost (s. 141–142) je nutné snad jen před (ještě rigidnějšími) ekonomy, její užitečnost v rámci religionistických studií však ještě dlouho bude kvůli zjevnému redukcionismu nanejvýš sporná. Autor se o to přesto pokusil prostřednictvím konkrétních studií (opět čtyř) ve druhé části recenzované knihy. Většinou přitom jde o přepracované, již dříve – v zahraniční, nezřídka v prestižních časopisech – publikované články.

Pátá kapitola přináší teoretický model fungování církví v podmínkách vnější regulace, který je testován na příkladu římskokatolické církve v komunistickém Polsku a Československu. Rozhodnutí, smíří-li se církev s oficiálním omezením, nebo vstoupí-li do ilegality, lze chápat jako racionální kalkul nákladů a zisků, přičemž teoreticky nejlepší variantou je působit na obou trzích (s. 73). Hovoříme-li přitom o modelu, pro neekonomy připomínám, že jde o formalizovaný, soustavou rovnic v úplnosti zachycený vztah proměnných, které při splnění vstupních předpokladů poskytují kauzální vysvětlení určitého jevu. V tomto konkrétním případě je ovšem pochybná třeba premisa, že užitek členství v církvi roste (pro všechny věřící) s počtem (l.c.). Dosadíme-li do modelu základní historické a institucionální souvislosti, vysvětluje ku příkladu to, proč v Polsku na rozdíl od Československa žádná podzemní cír-

kev nevznikla (s. 80). Evidentně to však není jediným vysvětlením, což by vyniklo tím spíš, kdybychom se v případě denominacionálně pluralitního Československa neomezili (jako Minárik) jenom na římskokatolickou církev: různá náboženská společenství volila značně odlišné strategie.

Podobně je tomu v následující kapitole v případě modelu, který má prostřednictvím spotřebitelských voleb vysvětlit nerovnoměrnost a rozdílné výsledky náboženského oživení v různých (6) zemích střední Evropy. Pochybné je už tvrzení, že k tomuto oživení došlo kvůli zvýšení ekonomických nejistot na počátku devadesátých let (s. 93, ve skutečnosti alespoň v některých zemích pád komunistických režimů předcházelo a jinde předcházelo makroekonomický propad), a predikabilitu dále snižuje orientace výlučně na církevně organizované formy zbožnosti (zatímco kupříkladu v České republice došlo k výraznému nárůstu necírkevní spirituality). Model příliš nefunguje, autor se proto musí uchýlit k závěru, že „předpoklady našeho modelu ... jsou v kontextu mezinárodního a historického srovnání silně nerealistické. Přesto nelze říci, že by tato teorie selhala, ale pouze že náš teoretický model nezachycuje všechny parametry“ (s. 102).

Šestá kapitola žádnou rovnici nepřináší, jen pro ni „vytváří předpoklady“ (s. 119): Minárik obsáhle popisuje cestu k majetkovému vyrovnání mezi státem a církvemi

v České republice a letmo ji srovnává s dalšími postkomunistickými zeměmi. Spíše právní než ekonomickou deskripci nicméně obohatil o sice jednoduchou, ale relevantní analýzu, podle níž stát na ekonomické odluce téměř určitě vydělá (s. 115–116). Konečně v osmé kapitole na postojových datech, tentokrát již z většího počtu zemí, dokládá, že náboženství (jako součást kultury) patrně ovlivnilo průběh postkomunistické transformace a že přitom záleželo i na konkrétních denominacích a jejich postavení v rámci náboženského spektra dané země. Skromně však uzavírá, že celá druhá část knihy „nabízí pouze několik kamínků do mozaiky, která by [teprve] mohla vzniknout“ (s. 145).

S tím nelze než souhlasit, explikativní síla tzv. ekonomie náboženství není v konfrontaci s reálným světem příliš značná a nemyslím, že někdy bude. Je to pěkná intelektuální hra, avšak zcela svobodný, ahistorický, všeznalý, racionální a (pouze) svůj zisk maximalizující *homo oeconomicus* v reálném světě neexistuje a (plně) racionálně a predikabilně nejednají ani náboženské organizace, ani žádní jiní aktéři. Autor jako ekonom, hlásící se sice i k institucionálnímu směru, avšak silně ovlivněný mainstreamovým neoklasicismem, to sotva může připustit – podkopat by tím samotné základy ekonomického redukcionismu a disciplinárního imperialismu. To už raději – prá-

vem – zpochybní validitu „tvrdých“ kvantitativních dat (např. s. 66), která jsou zase „svatá“ pro většinu kvantitativně orientovaných sociologů.

Nehledě k „nezpochybnitelnému“ paradigmatu je na Minárikově knize sympatické, že zejména v případě historických a teologických informací nepodniká vlastní výzkumné exkurzy, ale spokojuje se s tím, co prezentuje relevantní literatura. Občas něco špatně pochopí nebo zaznamená [pro ilustraci: Josef II. dost dobře nemohl zakázat jezuitský řád (s. 107) a komunisté v roce 1951 zavřít či internovat plných 28 československých biskupů (s. 76)], avšak chyby tohoto typu jsou v knize spíše výjimečné. Má to však i druhou stránku. Takovýmto chybám brání nejen autorova akribie, ale rovněž skutečnost, že „materiál“ slouží především k průkaznosti pokud možno inovativní teorie a metody, i kdyby reálně nevysvětlovala vůbec nic. Metodologický fundamentalismus tohoto typu otvírá Minárikovi a všem ostatním propagátorům módních směrů interdisciplinárního výzkumu cestu k prestižním publikacím – jejichž kognitivní přínos je hodně diskutabilní.

Přesto je třeba uvítat, že kniha o tzv. ekonomii náboženství v českém prostředí vyšla. Je napsána kultivovaně, seznamuje s aktuálními mezinárodními diskusemi, jejichž výsledky nadto prezentuje s alespoň rétorickou pokorou a jistým nadhledem.

Zdeněk R. Nešpor (Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.)